

КОСМОПОЕТСКИ ФРАГМЕНТИ ИЗ ЛЕВЧА И ТЕМНИЋА

ЂОРЂЕ ПЕТКОВИЋ

Културолошки пројекат „Јухорско око“

Резиме: Изложени су елементи године, месеца, седмице и дана у креацији људи са уског географског простора Левча и Темнића. Миленијумски распон између археолошких налаза - шакастих гривни типа „Јухор“ и народног умовања, све до савремених песника, омогућили су презентацију космопоетике једног локалитета са богатом, а мало познатом, традицијом сналажења у времену.

Кључне речи: Космопоетика, Левач, Темнић

1. ТЕМА

Пријавио сам за претстојећи скуп космопоетски триптих из Левча. Испоставило се, током прве фазе рада, да морам укључити и Темнић, они су две стране, источна и западна, истог географског простора које раздваја планина Јухор, између угла Велике и Западне Мораве према Шумадији, чији је у ширем смислу део. Из турског периода се изашло са те две кнежине у саставу Јагодинске нахије. Касније су у Окружју Јагодинском организована три среза, уз ова два, још и Белица. Сада су ту општине Рековац (Левач), Варварин (Темнић) и Јагодина (Белица)¹. Нека гранична села су отишла у друге општине. Примера ради, мој родни Поточац са суседним Својновом и Рашевицом сада су у општини Параћин. Ја Темнић и даље сматрам својим завичајем и тако се, с годинама све више, осећам.

Претражујем још увек „папире“ из заоставштине Чедомира Д. Јовановића, давно већ почившег, из Бачине и по нешто од тога презентирам научној јавности и ретким знатижељницима. Много тога сам одбацио, схватио сам да је доста тога преписивано из новина и разних публикација. Но, дешава се, пронађе се још увек по које зрнце које ваља сачувати, бар за сада. Има

---

¹ Овај географски простор је недавно добио публикацију са прегледним географским картама кроз време: Мирослав Ж. Симић, Жупа Левач - Атлас, Историјски архив, Јагодина, 2012.

папирића са записима чији аутор није потписан, при њиховом ишчитавању, питам се има ли у њима елемената космопоетике или митопоетике. Зашто?

Пре десетак година сам почео да се појављујем на скуповима Митолошког центра у Рачи а потом и на скуповима Астрономског друштва у Београду, који у свом садржају имају ове песничком духу примамљиве а необичне дисциплине. Пре пар година сам имао част да на конференцији АД презентирам свој рад о народној календарској песми „Синоћ Сунце“², забележеној пре више од века у селу Својнову, где је с(р)едиште Културолошког пројекта на чијем сам челу. Својново и Бачина су у Темнићу.

Недавно је изашла једна више него обимна књига са преко две хиљаде народних песама из Левча и Темнића³, укључујући у ту бројку варијанте и одломке. Знао сам да ћу у њој наћи поменуто својновачку песму, али ми је још у току рада на тој књизи поменуто да је с њом још једна њена варијанта. У књизи има и других народних песама у којима има космопоетских симбола и асоцијација.

По природи ствари, као знатижељни завичајац, пратим шта се објављује од истраживача овог духовног простора, али и шта се сада пише и објављује, а по нешто видим и у рукопису. По том основу, при руци су ми једна књига⁴ и један рукопис⁵

Тако се дошло до ове теме којом ћу проширити своју календарску космопоетику на седмицу и дан, те тако афирмисати свој завичајни крај на претстојећој Конференцији АД (VIII).⁶

Дакле, овом приликом мој прилог о космопоетици односиће се углавном на временску димензију стварности, како је она одражена у новосазнатим духовним артефактима Левча и Темнића. Поћи ће се од године, Месеца, у оба своја значења, са великим и малим почетним словом, затим ће се размотрити недеља, у оба значења – седмица и седми (нерадни) дан, а онда и дан са својим елементима. Општи моменти у раду ће бити само везивно ткиво, без упуштања у шира теоретска разматрања, препуштајући то компетентнијима. На општем плану држаћу се онога што сам већ написао у поменутом раду. Све то у уверењу да на овај начин презентирана грађа доприноси потпунијој слици митопоетског и космопоетског стваралаштва нашег народа.

² Ђорђе Петковић, Прилог проучавању српске календарске епике, с посебним освртом на песму Синоћ Сунце, Зборник радова Конференције Развој Астрономије код Срба VI, Београд, 22-26. април 2010, уредник Милан С. Димитријевић, АД „Руђер Бошковић“, Београд, 2011.

³ Народна лирика Левча и Темнића, истраживања и примери, приредио и сакупио др Велибор Лазаревић, Институт за српску културу, Приштина-Лепосавић, 2012.

⁴ Мирослав Ж. Симић, Прабакин сат, време обичаји, веровања, ИК „Графопринт“, Завод за издавање уџбеника и наставних средстава, Београд, 2010.

⁵ Зорана Рашић – Перић, Удисај месечине, песме (рукопис).

⁶ Захваљујем се професорима др Милану Димитријевићу и др Николи Цветковићу што су ме позвали да са прилозима учествујем.

2. ОПШТИ ПРИСТУП

Календарско питање је једно од најстаријих и најзначајнијих питања у развоју цивилизације. Мене и овде занимају наши преци, како они који су у време Римског царства овде дошли, тако и они који су на садашњем српском простору живели раније, јер се, уз све постојеће контраверзе о томе, мора прихватити као најреалнија (научна) чињеница, да Срби у свом духовном континуитету, чак и с позивом на генетску структуру, јесу народ дубоко утемељен на Балкану и да у својим знањима, па и кад је календар у питању, носе своју прошлост која још увек није до краја целовито истражена.⁷ Неспорна је чињеница „да су примарну потребу за календаром имали и имају земљорадничко сточарски народи који живе у умереном климатско-географском појасу.“⁸

Полазећи од ове неспорне премисе, цитирани аутор, с позивом на бројне изворе и обимну лиературу, закључује: „Српски народни календар је био својина свих и имао је општенародни обједињујући карактер. Знало се када који посао треба започети, када га треба завршити, када нешто не треба радити, знали су се дани када споменути мртве и обићи гробове, када постити, када се окупити на славу и заветину, када носити литију и тако даље. Српски народни календар није био просто набрајање дана, недеља, месеци и година, већ је свака целина представљала јединствену природну појаву, где је сваки дан имао нарочите одлике, свака недеља посебна својства, сваки месец специфичне карактеристике, а свака година јединствен и непоновљив систем.“⁹

Полазећи од сачуваних српских средњовековних записа и натписа, односно година у њима записаним, Јацановић сматра да су Срби за почетак бројања година узели 5508. годину пре Христовог рођења, а на балканско-карпатско-панонским просторима „то је управо време почетка најстарије земљорадничке такозване старчевачке културе, која има развијену економију, религију, култове и уметност“.¹⁰

Овај општи оквир довољан нам је за ову прилику и у наставку рада наводићемо и коментарисати оно што је на терену и у литератури о простору Левча и Темнића нађено.

3. ГОДИНА

Пошто смо у ранијем раду само узгред помињали, онолико колико нам је било потребно за анализу песме из Својнова, могућ календарски значај

⁷ Бранимир Марковић, Погледа са наше стране лимеса, Драма, Београд, 30/2010, 5-12.

⁸ Драган Јацановић, Српско календарско знање у епској народној поезији, Центар за митолошке студије Србије, Рача, 2000, 14.

⁹ Исто, 16.

¹⁰ Исто, 14.

„гривни живота – шакастих гривни“ типа Лухор, археолошких налаза из праисторије – касно бронзано доба, овде ћемо дати нешто више простора тој чињеници, пошто су међу најстаријим познатим налазима они са планине Лухор, по којој су именовани, јер су нађени у Секуричу (Левач) и Бачини (Темнић). Респектујемо при томе оградe у науци дате на становиште које следи. Наиме, Живојин Андрејић, историчар уметности, изнео је хипотезу да је орнаментика са завршетака ових гривни календар Трибала, уколико нису импортоване на ове просторе са стране:

„Шаке гривне су два одвојена дела, два света спојена гривном. Два света су, уствари, оностранни и оностранни пандани. Надземни и подземни свет. Та два света са својим божанствима у Великом тројству су спојена преко гривне на којој је представа једног Бога. Према томе, шаке са представама великог тројства богова су спојене преко једног Бога у тројству на небу, земљи и доњем свету. На тај начин врло лако долазимо до сазнања да је цела представа на шаки представа храма на земљи као одраз стања на небу и актуелног бољег пантеона носилаца етноса који је стварао гривне.

Представа космоса на овим гривнама је одређеним средствима и симболима претворена у слику одређене иконографије у једноставној геометријској форми што је јединствен пример у читавој историји уметности. Дакле, на овим гривнама је представа света изведена у сферном концепту. Кретање сунца и одређивање према појавности сунца и поимању дана, кишних периода и циклуса хладноће, а у вези са манифестацијама живота биљака, животиња и људи довело је до увиђања међузависности. Установљени су природни циклуси, а практичне потребе доводе до поимања времена и успостављања календара. Тај календарски механизам је уграђен и у слику космоса који га детерминише.

Присуство календарских елемената је сасвим извесно код гривни типа Лухор. Календар манифестује број дана кроз тачке, број недеља и доба године кроз фризове поља, периоде сунчевих солистиција кроз углове који се уочавају у вези златних апликација на обручу гривне. Несумњива је уроњеност ових гривни у култ сунца, ратарских култура Подунавља. Још значајнија је индикативна локација матичне области у Поморавље које се у развијеном гвожђу везује за Трибале, после Грка, најстарији историчан народ на Балкану.¹¹

Оно што је за ову прилику важно, пошто нас интересује космопоетика, да аутор недвосмислено закључује:

“За саме гривне је врло важна констатација да су на њима представе божанстава у тројној формацији која је забележена још у микенској култури, а потом код Римљана и паганских Словена. Врло важна је укорененост соларног култа код старобалканских народа а и код Словена.”¹²

¹¹ Живојин Андрејић, Гривне живота, ИПД „Мирослав“ и др., Београд-Рача, 1997, 336-337.

¹² Исто, 337.

Андрејић је посебну пажњу поконио анализи три знака са „шара“ шакастих гривни: круг, ромб и троугао. Најпре нешто о кругу:

„Круг је могуће распознати као обојени лик сунца, односно бога Сунца који је универзално развијен за просторе праисторијског света од врло раног времена. Аналогију за представљање сунца у виду концентричних кругова можемо наћи и у стубастим идолима гвозденог доба средњобосанске групе. Представу божанства Сунца са кружном формом у комбинацији са консекрутивним роговима имамо на примеру гривне из Биља код Осијека из периода бронзаног доба. Ова гривна великих димензија има завршетке са проширењима као код гривни типа Јухор, али у облику рогова, што подразумева симболику бовила која је у непосредној вези са спиралним и кружним формама којима је представљен соларни олим божанства. Ова гривна је од лима на коме је вршено гравирање, а њен укупан духовни ликовно-иконографски склоп у многоне подсећа на гривне типа Јухор.“¹³

Код анализе троугла и ромба, за нас је интересантна веза између глиненних идола и њихових геометријских представа. Код првих су нађене рупе, код других тачке, и то на истим местима. Тачака, да додамо, има и код поменутих концентричних кругова. „Сматра се да су кроз ове рупе идолима везиване главе и руке вуненим канапом са намером људи да спрече богове које представљају идоли, да над њима изврше могућу казну због учињеног греха.“¹⁴ Аутор као илустрацију цитира две римске изреке (1. Богови када су гневни имају вунене ноге. 2. А сад, зато што нисмо побожни и богови имају вунене ноге.) и једну српску: „У Бога су вунене ноге, а гвоздене руке.“ По славном етнологу Чајкановићу, вунене ноге богова означавају да они долазе нечујно и изненада када треба за грехе човека да казне, па то могу да обаве и на потомцима.

Ова сазнања су ме вратила у детињство, у време основношколско. Почели су да ме воде на саборе у оближња села, тамо где смо имали родбину. Мени су у најдражем сећању остали сабори код храма Светом Илији у Обрежу. Један детаљ је био посебно упечатљив, односи се на неку загонетну игру увек истог човека, сви су га звали Сава Својновац. Зашто сам волео да се мотам међу људима који су њега посматрали, нешто ме је привлачило а да нисам знао шта. Његова игра је била једноставна, цена је била „стопарац“ (новчић од 50 пара) круг, два круга за динар. Трчао је по кругу обрнуто од скалачки на часовнику. Сада ми је јасно да ја то замишљена путања Сунца, са истока на запад. Зависно од суме коју је добио, круг први је био најшири, онда се круг сужавао, када би игра била завршена, ускакао би у замишљени центар круга и рекао: „Оп!“ Сада сам, све више, сигуран да то није било обично трчање, нити је нека зарада била у питању. Приче које сам касније слушао од Својноваца, да је он то чинио од када га је змија уплашила, односно ујела, не делују ми довољно уверљиво. Не треба искључити тај

¹³ Исто, 30.

¹⁴ Исто.

стрес. Па ипак, није ствар обична, једноставна. Све више сам убеђен да је то остатак неког ритуала. Место (двориште храма Св. Илије) и време (2. август) нису случајни, јер га се не сећам да игра код храмова Свете Петке испод Својнова 8. августа, нити код Светог Николе изнад Својнова, вероватно је и тамо играо! Оно што сам ја мислио да се он постепено умара и на крају од умора пада у центар круга, може се тумачити и као транс. Песме које је певао су се само повремено разазнавале, неке је изговарао скоро шапатам. Све ми се сада чини да је оним стиховима који су изговарани чисто, он прикривао оне друге који су намењени или свецу у чијем дворишту се овај ритуал одигравао или неком (зашто да не?) паганском богу, вероватно у вези са кишом. Кад сада то своје сећање анализирам, његов прелазак из круга у круг, пут према центру, увек је био праћен истим загонетним и вишесмисленим стихом који се понавља: „Сено, слама, сено слама, зоб, зоб, зоб!“ То ми ни данас ништа конкретно не казује, односно казује много, нешто што можда и подсвесно избија из њега. Стихови којих се још увек сећам су бизарни. Међутим, на једном од у уводу поменутих папирића Чедомира Д. Јовановића из Бачине нашао сам песму без наслова¹⁵, највероватније народну, у којој се иза сваког дистиха, сем задњег, налази исти припев. Садржај ове лирске песме је једноставан. Момак тражи од девојке „срце“ од лубенице, она пристаје да му да оба срца (не само од лубенице, него и своје), али тражи да то одобри њена мајка, што значи да се уда. Иза последњег дистиха, стоји овај припев: „Вуна Кићо, прпа Жићо, чувај брк, бежи трк!“¹⁶ Ово „Вуна Кићо“ чуо сам безброј пута, најчешће у завичају, када би год некеме требали да пребацимо да је страшљивац, да не сме нешто да уради, јер се боји евентуалне казне, односно кад се било чега уплашио. Сигурно је да то може да буде одраз општег стања човековог духа, али и времена у коме живимо. Сетимо се „Вунених времена“ Гојка Ђога, који је за своје стихове судски одговарао. Ја за своје стихове нисам судски одговарао, али сам био принуђен да своју прву збирку песама¹⁷ повучем на таван помоћне зграде Драгослава Алексића, свог пријатеља и наставника из основне школе под чијим сам утицајем почео да пишем поезију, где је остала четврт века. Морам признати да сам то учинио из страха да тај догађај не би имао негативне последице, не само за мене, већ и за тек формирану моју породицу, што ми је на дискретан начин предочено.

В.- Овде је прилика да се препишу још две песмице са папирића поменутог учитеља Чедомира Д. Јовановића. Оне, као и напред поменута, припадају кругу оних духовних творевина о којима он није оставио никакав додатни податак за идентификацију, да ју је од некога записао, из новина или неке књиге преписао, што је на многим папирићима чинио. Могу да буду и народне и ауторске, али и нека компилација, јер ми је први стих код прве

¹⁵ Видети Прилог број 2.

¹⁶ Папирићи из Фонда Чедомира Д. Јовановића, сада код аутора. (Даље: ФЧДЈ)

¹⁷ Ђока Пурић (псеудоним), Тмини у таласе, Библиотека „Др Вићентије Ракић“, Параћин, 1970.

познат из често у детињству слушаног стиха од девојчица, када им на руку слети бубамара: „Лет, лет, бубамаро, доведи ми (покажи ми) сватове!“ Код друге, стих у коме се Сунцу обраћају као „Богу јединоме“ је реликт паганског времена. Чуо сам је више пута и од свог деде. Када би почињао ујутру да оре, окретао се истоку, према Сунцу које је изгревало, крстио се, и упућивао молитву: „Боже, ти можеш, ти помогни, за срећно орање и берићет!“ Ако су народне, могу да буду и варијанте неких песама. Можда је служила деци да лакше савладају неко основношколско градиво? Јовановић је био у више наврата управитељ школе, поред осталог и у Крушевцу; био је школски надзорник у Белој Паланци, у Управи Учитељског удружења, у разноврсним обиласцима школа, а доста је и читао, како књиге, тако и новине. Није ми позната ни једна његова песма, испод које се потписао. Ових песама нема у обимном зборнику народних песама из Левча и Темнића др Велибора Лазаревића, што не мора ништа битно да значи, али може да служи као оријентација.

Прва је забележена у неколико римованих дистиха: „Лети, лети, бубамаро;/ Стиже ново, бежи старо./ Исток - запад, север – југ;/ Све се мења, све у круг, // Са истока Сунце креће;/ На западу смрт га слеће./ Часком јутро, часком вече;/ Урадимо шта је прече!// Дан, па ноћ; ноћ, па дан!// Мука дању, ноћу сан./ У пролеће цвета цвеће;/ Преко лета гуња смета;/ У јесени благо мени;/ Стиже зима пуна дима.// Па се опет у пролеће,/ истопрво све окреће./ Стиже ново, бежи старо!“¹⁸

Друга песма је са дванаест стихова - десетераца, записана је без раздвојених катрена, али се назире, Десетерац је епски са цезуром на четвртог слогу, нема риме сем унутрашње у последњем стиху. Има се утисак да је у питању уводни одломак из неке епске или митолошке народне песме или написане „на народну“, како се каже за оне чији је аутор познат а писана је гусларским стихом. Ево и ње у целини: „Молисмо се Сунцу и Месецу;/ Молисмо се Богу и ђаволу;/ Молисмо се цару и пандуру;/ Молисмо се с јутра и с вечери.// Сунце буди што Месец успава;/ Бог открива што Месец сакрива;/ По пандуру цар нама по туру;/ Јутро проси а вече односи.// Хвала Сунцу, богу јединоме,/ Што с облака подари нам кишу./ Још Морава поље да не плави;/ С ове стране да не слећу вране.“¹⁹

Без обзира на све напред обзнањене непознанице, ове песме јасно указују на простор и време из човековог (антропоцентричног) угла. Улога Сунца је јасно наглашена у обема. Космопоетика им је истоврсна, са коренима у далекој прошлости. У оба случаја присутна је веза са природним окружењем, али и са свешћу о повезаности свега у космосу и о реду који у њему влада, при чему је улога човека другоразредна, у односу на космичке силе. Оријентација у времену је одредива у кључним елементима, дневна (дан, ноћ, јутро, вече) и годишња, преко четири годишња доба.

¹⁸ ФЧДЈ.

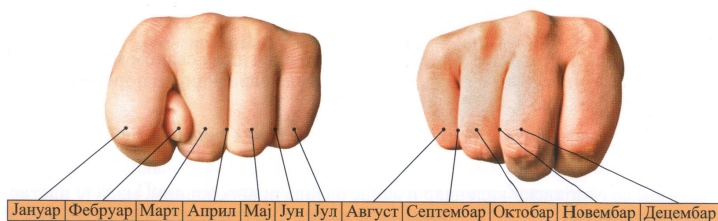
¹⁹ Исто.

Мада су писане у новије време, њихова почетна – иницијална каписла је из давних – паганских времена. Управо зато су овде, као некакав природни – космопоетски наставак оног календарског духа из Андрејићевих и Јацановићевих тумачења српске, односно моравске календарске баштине, којој су Левач и Темнић придодали по коју кап. Можда је све ово напред речено импортовано са стране, мени не смета, и овај садашњи народ је, у значајном броју, овде дошао са неког другог животног простора.

На крају овог одељка о години, цитирајмо три забелешке из Левча М.Ж. Симића, којима се употпуњава календарски приказ године:

„Према казивању моје баке, година се некада делила на летње и зимско полугође – од Ђурђевдана до Гмитровдана. Пролеће су називали јаро. Почињало је првом равнодневицом и означавало прелазак зиме у лето. Јесен или подзим, почев од друге равнодневице, означавала је прелазак из лета у зиму. Дакле, наши преци су (као и данас²⁰) славили две нове године: прву на почетку лета, која се називала летник (марта) и другу на почетку зимског полугођа (септембра), у време брања и сакупљања летине и јесење сетве.“²¹

Цитирани аутор нам је забележио и све оне описне и оквирне ознаке времена коришћене у разговорима обичних људи у Левчу. Присутна општост на ширем духовном простору не смета да се и у овом тексту понови²² нешто што је и другде више пута бележено: „Наши преци су уместо датума догађаја у текућој години говорили: зимус, пролетос, летос, јесенас, затим о Ђурђевдну, о Гмитровдну, о Божићу, о Васкрсу, за време, пре или по Великом посту. За догађаје из прошле или неке друге године, говорило се : лан(е)и, полан(е)и, наклан(е)и, а за други временски период: за онога или овога цара, у турско или после турског доба, пре и после Христа, као и пре, за време и после рата...“²³

Слика 1:²⁴

²⁰ Овде се мисли на паралелно постојање и поштовање новогодишњих празника по оба календара (грегоријанском – новом и јулијанском - старом), 1. јануара (званична) и 14. јануара (православна, српска).

²¹ Мирослав Ж. Симић, исто, 142.

²² Упоредити: Петар В. Вуца, Етноастрономска сећања у селу Наданићима општина Гацко, Зборник радова конференције Развој Астрономије код Срба IV, Београд, 22-26. април 2006, уредник Милан С. Димитријевић, 495-498.

²³ Мирослав Ж. Симић, исто, 145.

²⁴ Исто, 146.

Још као чобанче на Јухору, видео сам како чобани одређу месеце према затвореној песници, али први пут према обема, с тим што је прва постављена са палцем између кажипрста и великог прста - средњака („шипак“), као на слици бр. 1. Ево како му је то наводно његова баба објаснила, а он за нас записао: „Почиње се песницом леве руке, која на средњем зглобу кажипрста показује први месец – јануар, а пошто је на зглобу, значи да има 31 дан. Између кажипрста и великог прста стави се палац, који као шипак показује да фебруар, који је иначе служио за поткусур, нема 30, већ 28 односно 29 дана. На зглобу великог прста је март, што значи да има 31 дан. У удубљењу између великог и домалог прста је април са 30 дана итд. Када се дође до зглоба малог прста, који показује јул, прелази се на песницу десне руке, на чијем је малом прсту зглоб који показује да и месец август има 31 дан. И тако редом, до децембра и зглоба великог прста песнице десне руке (зглоб – 31 дан, удубљење између прстију – 31 дан).“²⁵ Ова чобанска практична одгонетаљка месеца у години, погодан је тренутак да у тексту пређемо на месец.

4. МЕСЕЦ

У оба своја значења, и као небеско тело и као календарска одредница, појављују се на нашим скуповима у радовима који разматрају са разних аспеката, не само научно постављену Месечеву позицију, него и његову космопоетику. Поменути рад о календарској народној песми „Синоћ Сунце“ обавезивао ме је да пратим литературу и трагам на терену, хоћу ли наћи још нешто томе слично или нешто друго што се може препоручити за разматрање и објављивање. Изложићу два детаља који ме уверавају да се не сме стати са интересовањем за ту област духовне креације.

А.- Анализирана песма „Синоћ Сунце“ из Својнова недавно се појавила у једном обимном и стручно приређеном издању народних песама из Левча и Темнића²⁶, уз још једну нову варијанту са истог духовног простора, како је на почетку рада већ наглашено. Уз рад смо својевремено објавили две њене варијанте, једну без наслова, другу под насловом „Веселине дете“²⁷. Морам признати да сам им се више пута враћао у покушајима да им откријем шифру односно календарски кључ, још увек без успеха, али се не предајем. Њих две су објављене у 19. веку. Када сам сазнао да се појављује још једна варијанта²⁸, обрадовао сам се ишчекујући да ћу можда ту наћи календарске елементе. Све оне су, па и ова нова, само по мотиву заједничке са песмом „Синоћ Сунце“. Ова нова песма је, констатовао сам после првог читања, доста млађа од мени познатих. Најближа је оној из Својнова. Све три раније публиковане песме имају скоро исти почетак. Док је раније Сунце у првом

²⁵ Исто, 146.

²⁶ Велибор Лазаревић, исто.

²⁷ Ђорђе Петковић, исто, 1180-1183.

²⁸ Велибор Лазаревић, исто, 522-523, под бројем 1411.

плану, овде је то нешто другачије: „Смиљ Смиљана, смиљ по гори брала,/ Смиљ берући, у гору залута,/ те налута Милошеве дворе,/ у дворове Милош невесео.“ Раније је одмах читаоцу било јасно да следи митолошка садржина, а сада је читалац у дилеми јер су могући различити правци догађања, зависно од тога да ли ће се кренути ка епским јунацима (Обилићу или Војиновићу), односно према Милошу Обреновићу. Шума је амбијент који држи читаоца, јер се у шуми могу одвијати не само хајдучки препади него и бајколика митолошка садржине. Када Милош каже, као што је то раније говорило Сунце, да је убио Царевог сина, ту више нема оне ни митопоетске ни космопоетске димензије, па ни снажне естетске упечатљивости. Следи понуда, као у ранијим варијантама, с тим што се користи она основна, календарска. У набрајању синова, промењена је номенклатура занимања. Уместо орача, појављују се ковачи, уместо абације, јавља се кујунџија, а девети није „луди Милутин“ већ „ђаче Радивоје“. Ова промена је умањила уметничку вредност песме. Ћаче Радивоје се веома благо опире мајчиној превари, указује на ружан сан као могуће предсказање несреће, али му га мајка тумачи као леп провод и дарове са свадбе. Нема ни оних драматичних завршница присутних код других варијаната. Све у свему, ова песма са 36 стихова није донела ништа битно ново, али је њен значај у томе што употпуњава варијанте календарске песме „Синоћ Сунце“ (месец фебруар по старом календару). Прву је записао учитељ Станоје Мијатовић, славни Темнићанин а другу његов нешто старији колега Годор Бушетић, такође славни Левчанин. С правом је указивао Натко Нодило на то да се оваквим песмама може лако манипулисати и правити бројне варијанте. Овде се, додуше, из митолошке није прешло на јуначку песму, што значи да казивач (певач) није био нешто нарочито вешт, ни за то значајније мотивисан. Даје се у прилогу рада²⁹, како би послужила са већ публикованим варијантама за даља истраживања, у првом реду космопоетска (календарска).

Б.- У рукама ми је рукопис збирке песама коју сам у уводним напоменама најавио, сва у космопоетским знацима. Више година је прошло од кад сам написао рецензију за њу. Разлози што до сада није објављена су, уверен сам, изван уобичајеног, што значи да су у сфери метафизике. Сетио сам се рукописа када ми је од организатора конференција АД³⁰ сугерирано да направим избор - циклус песама из Поморавља са космолошком оријентацијом. Покушај није успео, јер оно што сам претраживањем и по позиву добио, било је по мојим критеријумима више него скромно, што не значи да сам од тога потпуно одустао. Рукопис те збирке је био вансеријски, те сам одлучио да га сада овде укратко презентирам, јер ми употпуњава космопоетику Левча и Темнића.

²⁹ Видети прилог број 1.

³⁰ Милан С. Димитријевић и Никола Цветковић.

Песникињу Зорану Рашић Перић³¹ познајем од детета, дружио сам се извесно време са њеним оцем, пошто смо из истог села, из подјухорског Поточца. Збирка „Удисај месечине“ садржи 41 једну песму, сврстане су у четири циклуса: „Дошла је у ово небо“ (6), „Анђелак и ђаволак“ (11), „Месечев снег“ (8) и „Постајем ноћ“ (14), уз Пролог и Епилог. Сваки од наслова циклуса уподобљен је радном наслову будуће књиге. Комбинација речи им је таква, свих заједно и сваки за себе, да својом асоцијативном снагом сугерирају будућем читаоцу да док чита свет види у свеprisутној сложености, у преплитању и узајамном прожимању. Препознају се три слоја: космопоетски, са доминацијом Месеца, митопоетски, с позивом на грчку митологију и интимистички, у коме доминира дијалог са ћерком у одрастању, чије је име Селена, које је добила по грчкој богињи Месеца. Очигледно је да је ћеркино одрастање било праћено бележењем стихова. Писани су, може се слободно рећи и брисани, са таквим поимањем поетског дискурса да у рукама имамо рукопис изгачаног стиха до минимализма, јер има стихова и од једносложних речи. Уз то, одрекла се интерпункције, верујем с циљем да остави што разројевитију асоцијативност, да не буде ни овим ограничењима спутана. Ја ћу се ограничити на неколико фрагмената, за ову прилику биће доста.

Прва илустрација је прва песма првог циклуса, она без наслова, јер би било какав наслов ограничио вишеслојну асоцијативност: „Из златне чиније / Просипа сребрну кишу/ Кћерка Тејина // Сестра је Зоре и Сунца// Судбина јој/ Да смртним људима/ Доноси благу светлост.“³² Злато и сребро су цивилизацијски успостављени корелати за Сунце и Месец. Онима који нису у дослуху са грчком класиком, одговор је већ у наслову следеће песме („Молитва Селени“), иза чега су митолошке релације у вези са овом богињом. Њој се лирски субјект обраћа употребом класичног митопоетског – космопоетског вокабулара: „Кад кренеш/ На своје ноћно путовање/ Окупана водама Океана/ Сестро Хелијева/ Блага и мила/ Успокоји живот на Земљи/ И дај му снагу/ Благодарна.// Нека ти изнад главе/ Лепрша Месечев вео/ Са буктињом у руци/ Даруј му моћ/ Океана.// Ако те је Пан волео/ А драги ти Зевсов син/ У пећини спава/ У име педесет кћери својих// Учини// Да биљке расту под твојим погледом/ А вечни самотници да се састају/ Кад код куће ноћиваш/ У време/ Младог Месеца.“³³

³¹ Зорана Рашић-Перић је рођена 1962. године у Ђуприји (по основу болнице), али је детињство провела у Поточцу, где је завршила основну школу. Гимназију је завршила у Јагодини, а у Београду на Филозофском факултету студирала је клиничку психологију. Живи у Параћину и ради као новинар у локалним новинама, уз то и као дописник других гласила. Поезијом се огласила 1976. године и сарађивала у разним листовима и часописима, уз то опробала се и као књижевни критичар. До сада је објавила три књиге песама: „Књига о шиби“ (1986), „Буре у кладенцу“ (1989) и „Звукодлак“ (1990).

³² Зорана Рашић Перић, исто, без стр.

³³ Исто.

Док се у првој песми налази само назнака космопоетске садржине у песмама које следе, у другој је очигледно да лирски субјект Небо и Земљу доводи у чврсту везу преко богова који су горе и човека који је доле. Од богова се очекује помоћ у земаљским стварима. Употребљене су, додуше, и речи које смо научили да срећемо у хришћански интонираним молитвама, али су оне, као што се лако може приметити, више него узгредне. Поменимо узгред да су у Темнићу, у Горњем Катуну код Варварина, пронађене плочице са најстаријим ћириличном азбуком исписаном хришћанском молитвом, које су у науци познате као „Темнићски натпис“.

Већ у трећој песми првог циклуса („Крај једне идиле“) лирски субјект исказује сву сложеност и дилеме у вези са космогонијом: „Дошла је у ово небо/ С двопрегом/ Луна у ведрини/ Да се зареди// Земаљски љубавник/ Досадио јој/ И брдо Латмо/ И његова божанска Лепота/ (постао јој сумњив/ тај полубог)// Па нека умре/ Као и сви смртници/ И сахране га у Олимпији.“³⁴ Овај одломак из поменуте песме, како га ја разумем, поставља читаоца пред дилемама: Где је седиште богова, класичних, а где је сада у монотеизму, може ли им се ући у траг; колико су креација једног, највишег бога, и ко је заправо то; каква је космогонијска улога човека, с обзиром на његову креативност изражену у филозофским, научним и митопоетским креацијама.

Та питања се губе у одјеку песме „Страх“ из циклуса „Месечев снег“: “ У овом времену/ Богохулном/ Јесмо ли сведоци нестајања/ Умиру стихови/ У које смо некад веровали// У овом времену/ Богохулном/ Нема речи// Шупљина звечи// Празнина васкрсава.“³⁵ Можда је ту одговор на напред постављено питање, зашто ова збирка песама није до сада објављена.

Нећу даље улазити у то, нити ћу цитатима стихова и њиховим коментарима задржавити пажњу читалаца на ову тему, јер ми је почетна намера остварена: да скренем пажњу на једну будућу књигу са космопоетском садржином.

5. СЕДМИЦА

Народни израз за седмицу, период од седам дана, је недеља, али недеља је и ознака последњег, седмог дана у седмици (недељи), онај празнични. Сваки календарски месец има четири седмице, с тим што фебруар сваке четврте (преступне) године има дан више (29), док остали месеци имају увек по два (април, јун, септембар, новембар), односно три дана више (јануар, март, мај, јул, август, октобар, децембар), што је општепознато и напред у цитираној причи баке из Левча разложено. Библијско одређење и уверење о стварању света за шест дана, уз седми дан одмора је такође општепознато. С друге стране, чувам још школско знање о седам римских планетарних божанстава,

³⁴ Исто.

³⁵ Исто.

по којима су се звали дани њима посвећени: Сунце, Месец, Марс, Меркур, Јупитер, Венера и Сатурн. Као што се види, Дан Сунца је први дан у седмици (недеља), последњи дан је Сатурнов дан.(субота). Цивилизацијско искуство са седмицом је такво, да је њено присуство у календарима незамењиво, а у практичној примени за савременог човека непромењиво. Није то више искључиво верско питање, мада су верска учења ту одиграла значајну улогу. Покушај да се у календарским реформама седмица замени десетицом пропали су.³⁶

Кад смо већ код стварања света, не могу да одолим и не преузем нешто са терена који овим радом покривам. Не знам где је настала ни где је и од кога забележена она прича о расподели земље на народе при стварању света, када је Србину који је закаснио на расподелу изговарајући се пред Богом да се опио славећи Његово име, добио од Бога део своје земље, парче раја, па се сада сви српски крајеви хвале да је то управо онај део Србије где они живе. Како би доказао како је то управо Левач, најлепши део Шумадије, М. Ж. Симић је записао, да „Шумадинци рајем сматрају своју Шумадију, Моравци њихову плодну ораницу, а Левчани тврде да је левачка питомина, окружена благим брежуљцима и падинама пуним воћњака и винограда, једини богомдан рај на земљи. Ту тврдњу Левчани поткрепљују чињеницом да њихову земљу скоро да нису газиле туђе војске, и седам НАТО томахавка испалених на овај крај 1999. Богу хвала, нису експлодирале!“³⁷

Стварање света које симболише и отелотворује седмица (недеља) сада по човековом креативном потенцијалу, присутна је и у духовном стваралаштву за младе. У Бачини у заоставштини учитеља Чеде сам нашао две забелешке са ђачким разбрајалицама. Прва ми је потпуно непозната: Први дан – Светлосан; други дан – Водуран; трећи дан – Биљоран; Четврти је Сунчевдан; пети дан – Живодран; шести дан – Човечан; Седми дан – Крстов дан, иди ван. Друга је опште позната у разним варијантама, ова је бачинска: Понедеоник – запреоник, торник – заворник, среда – запреда, четвртак – завртак, петак – пред светак, субота се смота, недеља – запреља, бачена си кудеља. Када сам ја био ђак у Поточцу, првих пет речи су биле исте као у цитираној, петак је био означаван као турски светак, а субота као ђачка бубота, с тим што је завршница за избацивање била варијантна. Мени је ово све само дечја игра речи, деци је важан звучни и практички учинак, онај ко разбраја, то чини аутоматски. Бар сам ја то тако видео. Сада ми се све више чини, да чак и код очигледног лапсуса, морамо озбиљно да се запитамо за његово скривено значење, како нас учи Фројд. И не само због тога, него и због успостављених принципа космичке повезаности, од којих само некима лако улазимо у траг. Дете није могло да састави прву разбрајалицу, јер она

³⁶ Видети: Евстратије Теодосију, Василије Н. Маниманис, Милан С. Димитријевић, Шест календарских система у европској историји од 18. до 20. века, Зборник радова Конференције Развој Астрономије код Срба VI, Београд 22-26. април 2010, уредник Милан С. Димитријевић, 745-769.

³⁷ Мирослав Ж. Симић, исто, 42.

одражава седам дана стварања света по библијском откровењу. Сваки дан асоцијативан је преко неког од елемената и повлачи пажњу према неком елементу божанске креације. Лако је то разазнати преко светлости, воде, биљака, Сунца, животиња и човека, чак и крст се у то лако укључује, мада је више новозаветни елемент. Међутим, оно за петак „пред светак“ у бачинској варијанти, заслужује пажњу. Да је то забелешка из друге половине 20. века, лако бисмо је уклопили преко „скраћене радне недеље“, пошто су тако субота и недеља обједињен празник, нерадно време. Али, то сам лако искључио увидом у папир на коме је записана.

Суботом долази у Параћин упорни продавац књига –антиквар из Свилајнца, увек се ту по нешто нађе. Прошле суботе, враћао сам се из Библиотеке, где сам тражио одговоре на нека питања која су се назирала из материјала прикупљеног за овај рад. Разгледао сам антикварне књиге, пажњу ми је привукао наслов „Субота недеља“ у крупном плану, испод ситним словима „у Библији и историји“³⁸. Знао сам да адвентисти прослављају суботу, да их називају суботарима. У Параћину постоји њихов храм. Ништа више о њима ми није било познато. Из ове књиге сам сазнао доста о томе како је суботи узет примат седмог (нерадног) дана и пренет на недељу, која је пре тога била први дан седмице. Верујем да и у нашој Библиотеци има књига у вези са односом субота-недеља, али се ја у овој прилици опредељујем за коришћење цитата из приновљене.

Укратко, тај поступак се кретао овако:

„Култ бога Сунца и планетарни календар шире се истовремено у римској империји већ почетком првог века после Христа, а и нешто раније. Што се култ бога Сунца, персонификован у личности цара, све више ширио, то је и дан посвећен Сунцу (*dies Solis*) добијао у важности. Тај дан био је први дан седмице – недеља. Процес који је водио повећању важности Сунчевог дана на штету суботе, дана који је Бог одредио за одмор и богослужење, можемо пратити помоћу религиозних обичаја везаних уз тај дан. У почетку то нису били посебни обреди који би били прописани многобошцима да их обављају тог дана. На религију се у римској империји гледало као на уговор између државе и богова, а не као на личну побожност која би се изражавала суделовањем на седмичном богослужењу. Значајним службеним верским обредима присуствовали су само аристократи и други достојанственици који су изражавали своју религиозност испуњавањем спољашњих ритуала. Занимљиво је напоменути да ни Константинов закон о обавезном светковању Сунчевог дана или недеље издат 321. године није забрањивао земљорадничке и приватне послове, већ само јавне.“³⁹

У расправама које су се водиле између многобожаца и хришћана у првим вековима хришћанства, сачувана је Тертулијанова Апологија упућена

³⁸ Мирко Голубић, Субота и недеља у Библији и историји, Адвентистичка књижара „Препород“, Београд, „Знаци времена“ – Центар за истраживање Библије, Загреб, 1985.

³⁹ Исто, 119.

многобошцима 191. године, из које се види да је Сунце (исток) значајно за обе верске структуре: „Зар и многи од вас не обожавају небеска тела молећи се у правцу Сунчевог изласка? Ви сте унели Сунце у седмични календар, ви сте изабрали његов дан (dies Solis) и дали сте му предност над претходним даном (суботом) као погоднијим у седмици било за потпуно уздржавање од купања, или за његово одлагање до вечери, или за одмор и за гозбе.“⁴⁰

Из овог већ јасно је да се постепено тражи веза која повезује односно приближава народе римске империје, што је могло да одигра значајну улогу у својеврсној реорганизацији седмице, у којој први дан (недеља) добија на значају у односу на дотадашњу суботу, као дан одмора, посвећен Богу. Јустин Мученик је то објаснио чињеницом стварања светлости првог дана „као први разлог што се хришћани скупљају на богослужење у Сунчев дан. Сигурно зато што су и Римљани поштовали тај дан. Хришћани Рима почињу да се састају на своје богослужење у исти дан који су Римљани празновали, у Сунчев дан или недељу. Видљиве последице култа Сунца на хришћанство имале су, без сумње, значајан утицај на избор Сунчевог дана (dies Solis) као новог хришћанског празника. Апологета Тертулијан енергично одбацује оптужбу многобожаца да су хришћани обожаваоци Сунца, а, са друге стране, кори хришћане што суделују са многобошцима у њиховим свечаностима. Хришћани нису били имуни према популарном поштовању Сунца што закључујемо на основу честог осуђивања овог обичаја од стране црквених отаца.“⁴¹

Црквени историчар Еузебије, савременик цара Константина Великог, у свом Коментару 92. псалма приписује неверности Јевреја разлог за премештање празника суботе на недељу или Сунчев дан: Због неверности Јевреја Логос је пренео празник суботу на дан рађања светлости, и он је пренео нама, као слику правог одмора, Спаситељев дан, дан који припада Господу, први дан светлости, у коме је Спаситељ света, пошто је завршио сав свој посао међу људима и извојевао победу, прошао кроз небеска врата.“⁴²

У праву су они који тврде да је он „жртва великог претеривања“, али је већ и ово до сада речено довољно да схватимо сву сложеност историјских збивања и потребу тражења компромиса међу људима, па и међу верским скупинама. Да не бисмо заборавили на повод овим цитатима, вратимо се оној ђачкој разбрајалици у којој је петак означен као „пред светак“. Колико је то само игра речи, а колико одражава стање духа онога који је прави њен творац, остаје отворено питање, да се овде о томе не закључује. Прилика је да се у тексту пређе на следећу временску одредницу: дан.

⁴⁰ Tertulian, Ad Nationes , 1,3; ANF III, p. 123. у: исто.

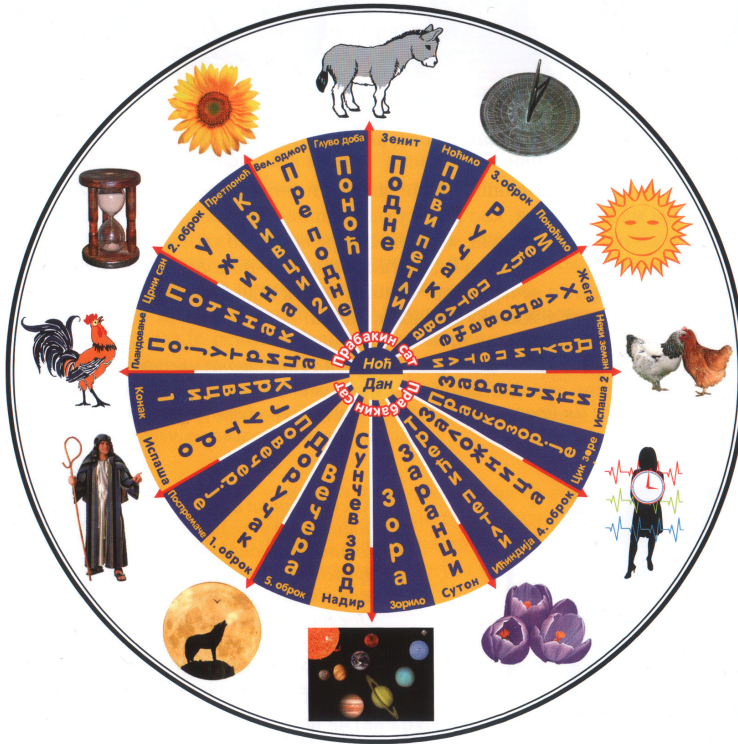
⁴¹ Мирко Голубић, исто, 120.

⁴² Commentaria in Psalmos 92, PG 23, 1169-1172. у: исто, 122.

6. ДАН

Овде ћу одмах прећи на иницијалне текстове из Темнића и Левча, не улазећи у било какву теоретску припрему, јер је време да се рад приводи крају, што рекли моји земљаци: „Свирај, свирај, па и за појас задени!“

Једна кратка разбрајалица нађена где и обе напред цитиране (Бачин – Темнић) гласи: „Једно туце – обноћница,/ Друго туце – обданица;/ Два туцета – ноћ и дан,/ Бежи ван.“⁴³ Нешто слично сам нашао унутар једне левачке бројанице: „Прво туце обданица,/ Друго туце обноћница,/ два туцета су дан и ноћ,/ педесета је златна моћ...“⁴⁴ Оне ми служе као леп почетак да, користећи књигу из које је ова друга, овде пренесем она сазнања левачке баке о старинским називима за време од 24 сати - часа. Ти некадашњи називи, ма колико били приближни савременом часовнику, за који је још у употреби старински назив: сат, биће дати описно уз графички приказ из исте књиге (Сл.2).

Симболи временске оријентације на њрабакином сају

Слика 2:⁴⁵

⁴³ ФЧД.

⁴⁴ Мирослав Ж. Симић, исто, 4.

⁴⁵ Мирослав Ж. Симић, исто, 16.

Без обзира што је дан током године подељен на обданицу и обноћницу у различитим сразмерама, на часовницима је то по 12 часова, ето она два туцета из разбрајалице – бројанице. Дан у овом смислу почиње од поноћи до поднева, па од поднева до поноћи. Ево како почиње причу бака Милосава из Драгова (Левач): „... наши стари нису имали часовнике, већ су измишљали разне називе по којима су тачно знали које је доба дана или ноћи.⁴⁶ Назива је било много, баба је упамтила преко 70. Пренела је свом унуку а он сложио у своју књигу, одакле су овде преузети. Полази се од обноћнице, од 0 до 6 сати, када почиње обданица и траје до 18 часова, па се враћа на обноћницу до 24 часа:

ОСНОВНИ НАЗИВИ САТНИЦА ПРАБАКИНОГ САТА

Слика 3:⁴⁷

⁴⁶ Исто, 17.

⁴⁷ Исто, 17.

1. Глуво доба ноћи.- Први сат или почетак новог дана тече одмах после поноћи Ово време се у народу назива глуво доба ноћи. Траје до један сат – првих петлова. Понегде се за ово време каже доба кукувије. Називају га и ноћило, а у народним веровањима то време је царство демона и злих сила, зато га зову и нечастивим.

2. Први петлови.- Време првих петлова или по глумом добу ноћи је време од 1. до 2. сата после поноћи. Назива се још и поноћило. Први петлови, по народном веровању, растерују све нечастиве силе.

3. Међупетлови.- Трећи сат дана назива се време међупетлова, неко доба (земан) ноћи. При сусрету, доведе је поздрав „лаку ноћ“.

4. Праскозорје.- Овај сат, поред кукурикања петлова, светлошћу на истоку најављује Венера – звезда Даница или Зорњача. У народу је познат као праскозорје, цик зоре или полутама. Од других петлова (међупетлова) почиње поздрав и отпоздрав „добро јутро“.

5. Трећи петли.- У пет сати су се јављали трећи или последњи петлови и, који су најављивали свитање и буђење свих укућана. Ово време се у народу називало још ићиндија или ообзорје. Остатак од турског назива ићиндија имамо и за 17 часова.

6. Зора.- У шестом сату, кад се Сунце нађе на 15 степени испод хоризонта, почиње зора, те се ово време још називало надир или зорило. У народу се још каже: пре сунца, пред сунчев излазак, рађање или изгревање.

7. Свануће.- У време равнодневница свануће или свитање долазило је у седам сати. Познато је и као сабајле, што је остатак из турског времена (сабах).

8. Јутро.- У осми сат је долазило јутро или рано јутро.

9. Појутрица.- Појутрица је назив за девети сат дана.

10. Ужина.- Десет сати је време када се узима други оброк (на њиви или у кући) који се звао по времену кад се догађао – ужина (први оброк – доручак је био у 7 сати). Ужина је некада била главни и најбогатији оброк и звала се ручак, мали ручак или мала ручаница. У војсци и на радним акцијама се давала и под називом маренда (хрватски) или габлец (словеначки). Ужина се сада по школама даје за време великог одмора. Довде је поздрав био „добро јутро“, одавде је „добар дан“.

11. Преподне.- Једанаести сат је познат као преподне, поодмако дан, око подне, преподну.

12. Подне.- Подне (поладне) само по себи говори да је дванаест сати. За то време могу се чути још и следећи називи: средотежа, средина дана, пола дана, рогато подне и зенит (зенит је кад Сунце достигне највишу тачку; супротно од тога је надир).

13. Ручак.- Кад сунце ожеже, сви су тражили заклон у хладовини, где се обављао трећи оброк – ручак. Тринаести сат називан је и жега, врелина, челопек, мозговара, затим хладовање, дневни одмор, појило или стокопој.

14. Поподне.- И четрнаести сат - поподне, називали су наши стари још и: поподневна жега, врелина или врућина, био је сат великог одмора и хладовања.

15. Предзаранци.- У петнаести сат – предзаранке или заранчиће – пуштана је стока на поподневну испашу, а радници на њиви настављали су своје послове.

16. Заранци.- У заранке је обављан четврти оброк звани заложина или заложјајница – неки залог. Ово време називано је још и велики заранци, на два конопаца пред сунчев заод, или на конопац пред сунчев заод.

17. Сумрак.- За ово доба дана било је доста назива: сумрак, пред сунчев заод, сунчев заод, за видела, ићиндија (вечерња). Од овог сата људи су се поздрављали са „добро вече“.

18. Први мрак.- Први мрак је називан и: сутон, надир, тама, тмина, смирај дана, предвечерје, акшам (турски остатак), а сви ови називи означавали су осамнаести сат.

19. Вече.- У ово време узиман је пети оброк - вечера.

20. Повечерје.- Време после вечере називано је још повечерје или вечерње поспремање.

21. Кривци.- У двадесет првом сату јављају се кривци петли. Петлови који су рано легли буде се већ у 9 сати увече и својим кукурикањем најављују промену времена. Овај сат називан је још и конак, јер су сви укућани већ били у кревету – на конаку.

22. Починак.- У овом добу, када почиње ноћ, сви су већ били у својим постељама, па зато се ово време назива први сан и између криваца. Одмах после девет сати наши преци су се поздрављали са „лаку ноћ“, „добра ноћ“, пријатан починак или пријатно спавање.

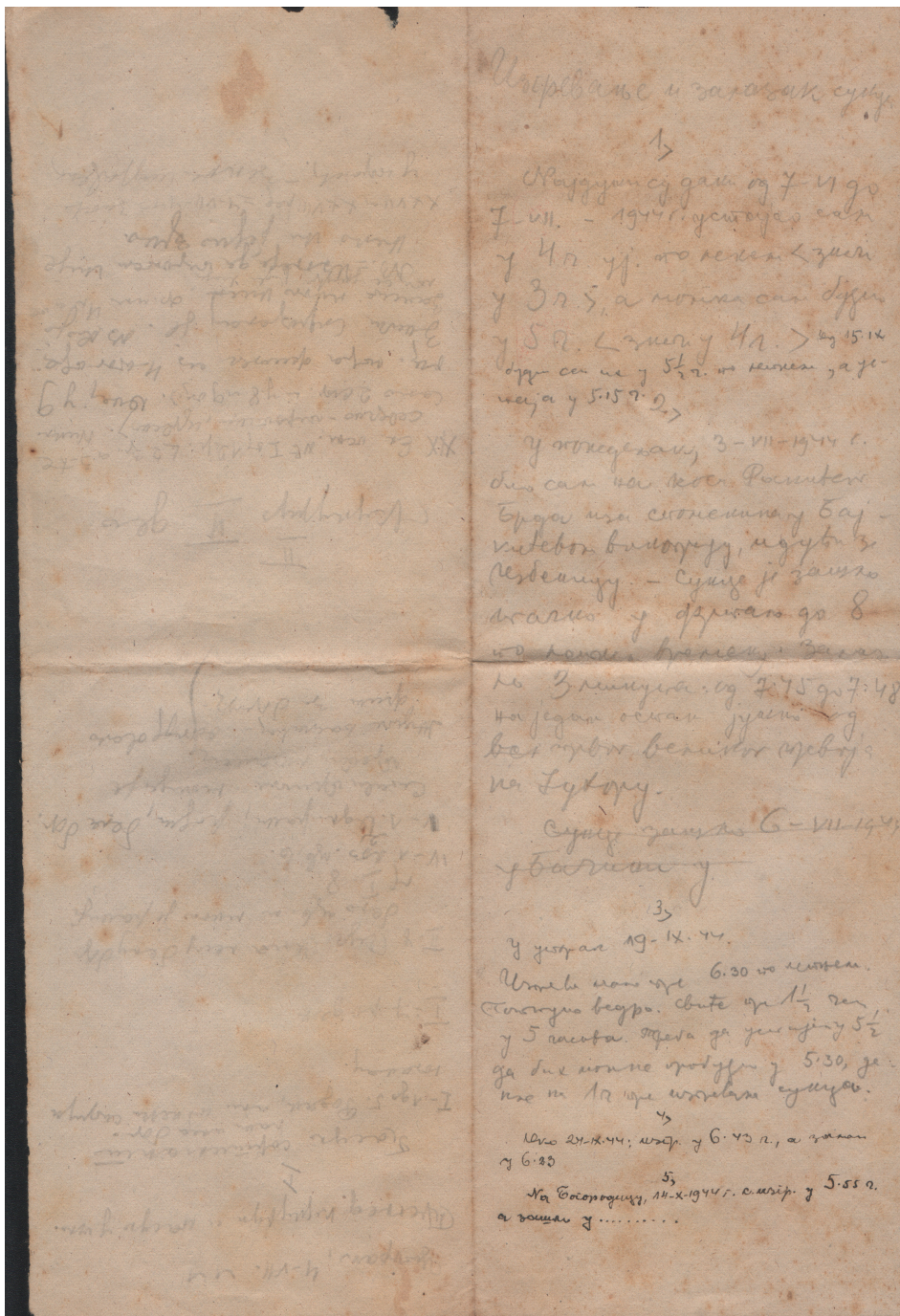
23. Други кривци.- Познато је да се петлови јављају само у непарне сате (21, 23, 01, 03, 05). Оне који кукуричу пре поноћи називају кривци, јер се из само њима познатих разлога јављају у погрешно време, односно пред поноћ, у поодмаклу ноћ. Петлове на селу зову још живи будилници.

24. Поноћ.- Поноћ долази у двадесет четвртном сату и траје до нула- нула сати. Ово доба се назива и пола ноћи, сред или средина ноћи. Тада Земља завршава круг око своје осе и то је крај дана. Ово је време тврдог сна свих живих бића на Земљи.⁴⁸

---

⁴⁸ Мирослав Ж. Симић, исто, 17-116.

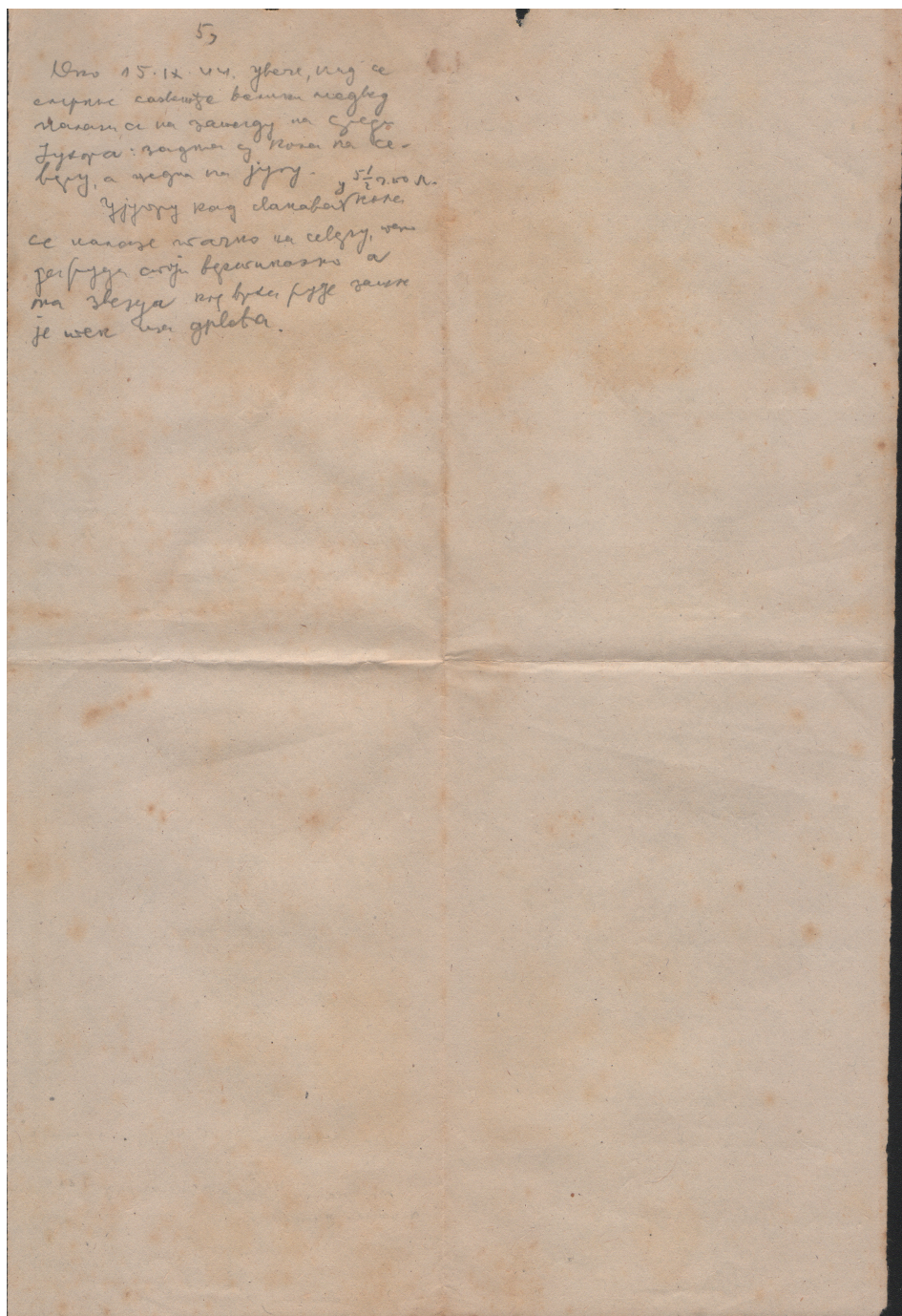

Слика 4а: (прва страница)⁴⁹

⁴⁹ Белешка, ФЧДЈ.

Слика 46: (друга страница)⁵⁰⁵⁰ Белешка, ФЧДЈ.

Овај одељак о дану не могу да не завршим белешком учитеља Чедe из Бачине коју је написао крајем 1944. године, непосредно пред ослобођењe ових крајева, Темнића и Левча, од окупатора. На уздуж савијеном табаку хартије, искоришћено је нешто више од две тако добијене полустранице. Текст је исписан графитном оловком и сада једва читљив. Тамо стоји, испод наслова „Изгревање и залазак сунца“, следећи текст:

„1>

Најдужи су дани од 7-VI до 7-VII. – 1944 г. устајао сам у 4 ч(аса) уј(утру) по летњем⁵¹ < значи у 3 ч(аса) > а момка сам будио у 5 ч(асова) < значи у 4 ч(аса)> Од 15-IX буди(о) си ме у 5 ½ ч(асова) по летњем⁵², а устајао у 5.15 ч(асова).

2>

У понедељак, 3-VII-1944. г. био сам на коси Ракићевог брда иза споменика у Бајкићевом винограду, идући за Избеницу.- Сунце је зашло тачно у фртал до 8 по локалном времену. Залазило 3 минута – од 7.45 до 7.48 на један остан јужно од првог великог превоја на Јухору.⁵³

3>

У уторак 19-IX-44.

Изгрев има пре 6.30 по летњем. Потпуно ведро Свиће пре 1 ½ час, у 5 часова. Треба да устајем у 5 !/2 ча(сова) да бих момке пробудио у 5.30, дакле на један ч(ас) пре изгревања сунца.

4>

Око 24-IX-44: изгр(ева) у 6.43 ч(асова), а залази у 6.23.

5>

На Богородицу, 14-X-1944 г. с(унце) изгр(ева) у 5.55 ч(асова) а зашло у.....

5>⁵⁴

Око 15-IX 44. увече, кад се смркне сазвежђе Велики медвед налази се на западу на среди Јухора: задња су кола на северу а предња на југу.

Ујутру кад свањава у 5 ½ ч(асова) по л.⁵⁵ кола се налазе тачно тачно на северу, тако да руда стоји вертикално а она звезда код врха руде зашла је тек иза дрвећа,⁵⁶

VI Уместо закључка.- Без обзира што је изложена материја доста хетерогена, она је покушај да се прикаже митопоетика као вековно трагање за сазнавањем и оријентацијом у времену на једном малом српском животном простору између Велике и Западне Мораве, у Левчу и Темнићу.

---

⁵¹ Нечитко.

⁵² Исто.

⁵³ Следи почетак недовршене реченице који је прецртан: „Сунце зашло 6-VII-1944. у Бачини“.

⁵⁴ Није грешка, 5 је опет уписано на полеђини исте полустранице.

⁵⁵ Може да значи летњем или локалном.

⁵⁶ На другој полустраници су забелешке у вези са производњом кукуруза, што је могло да се повеже и са овим астрономским белешкама, али је све јако нечитко.

Дат је преглед о могућем календарском тумачењу реза са завршетака шакастих гривни типа „Јухор“, старих пет миленијума, уз локалне коментаре који су настали у новије време. Прегледно су изложени записи о рачунању времена из Левча, који нису до сада на нашим скуповима, колико је аутору рада познато, на овај начин презентирани. Митопоетика је допуњена чак и из једног рукописа збирке песама који још није штампан. Поред у литератури познатих истраживања, коришћени су и записи учитеља Чедомира Д. Јовановића, како песмице чије порекло није одгонетнуто, тако и један његов аматерски астрономски запис из Бачине с краја 1944. године, пред ослобођење ових крајева од Немаца. Аутор овог рада намерно није коментарисао ову белешку, остављајући то компетентним људима, ако она чему може да послужи као чињеница.

Прилози:

1.-1411.⁵⁷

Смиљ Смиљана, смиљ по гори брала,
Смиљ берући, у гору залута,
Те налута Милошewe дворе,
У дворове Милош невесео.
Питала га сестрица Смиљана:
-Ој Милоше! О мој мили брале!
Шта је теби, те си невесео?
-Ој Бога ти сестрице Смиљано,
Да ти кажем, што сам невесео:
Ја сам цару сина погубио,
Цар ми иште сина у замену,
А ја немам сина у замену.
Говори му сестрица Смиљана:
Не бој ми се мио Милош брале;
Ја имадем до девет синова,
Два ковача и два помагача,
Два терзије и два колунције,
И девети ђаче Радивоје!
Даћу теби сина у замену.
Па отиде двору бијеломе,
Па говори ђаку Радивоју:
Тебе ујко звао на весеље,
Ти да идеш ујцу на весеље.
Ал говори ђаче Радивоје:
Што сам мајко чудан санак снио,
Где језеро криво и врело,

⁵⁷ Велибор Лазаревић, исто, 522-523.

Јасан месец по језеру шета,
Моја Ката по језеру плива.
Говори му остарела мајка:
Не бој ми се, ђаче Радивоје,
Што језеро крваво и врело,
То ће тебе ујак напојити,
А што месец по језеру шета,
То ћеш отић ујцу на весеље,
Што ти Ката по језеру плива,
То ће тебе ујка даривати...

2.-Без наслова⁵⁸

Посејаше лубенице
Испод брда Главичице!
    Сено, слама, > 2 х
    Зоб, зоб, зоб. > 2 х
Порасле су лубенице,
Чувају их девојчице!
    Сено, слама, >2 х
    Зоб, зоб, зоб.>2 х
Међу њима лепа Ката,
Узећу је без дуката!
    Сено, слама, > 2 х
    Зоб, зоб, зоб.> 2 х
Дај ми лепа девојчице,
Срце твоје лубенице!
    Сено, слама, > 2 х
    Зоб, зоб, зоб. > 2 х
Ако каже моја мати,
Оба ћу ти срца дати!
    Вуна Кићо,
    Прпа Жићо,
    Чувај брк, > 2 х
    Све у трк! > 2 х

---

⁵⁸ Песма са папирића ФЧДЈ.

COSMOPÖETIC FRAGMENTS FROM LEVAČ AND TEMNIĆ

The elements of year, month, week and day in the creation of people within a narrow geographic area Levač and Temnić are presented. Millennium range between archaeological finds – handful like bracelets of "Juhor" type and popular creation, up to contemporary poets, allowed the presentation of cosmopoetics of a locality with a rich and little known tradition of orientation in time.

Keywords: Cosmopoetics, Levač, Temnić